
УДК 323.173(470.5)(091)(045)**Андрій Бульвінський****СИБІРСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

У статті аналізуються причини виникнення явища сибірського сепаратизму у формі обласницького руху у другій половині XIX ст. та його розвиток. Ключовим чинником у цьому процесі стало усвідомлення представниками місцевої еліти колоніального статусу Сибіру у складі Росії. У сучасній Росії вагомими чинниками розвитку сибірського сепаратизму є наявність сибірської самоідентифікації у значної частини населення, розуміння вкрай несправедливого статусу сировинного придатку Сибіру до європейської Росії та наявність окремих груп автономістів, які пропагують ідеї сибірської автономії чи незалежності.

Ключові слова: Сибір, сибірський сепаратизм, обласництво, Російська імперія, колоніальний статус.

Для сучасної України вкрай важливо розуміти чинники, які можуть, принаймні у перспективі, суттєво вплинути на стабільність розвитку та існування Російської держави й підштовхнути її до модернізації у західному, а не імперському розумінні цього поняття. Одним із таких потенційних факторів є, на нашу думку, сибірський сепаратизм.

Уперше проблему регіонального сибірського сепаратизму підняли у своїх роботах другої половини XIX ст. сибірські обласники Г. Потанін [7; 8, с. 260–294; 12], М. Ядринцев [6; 10], А. Щапов [11, с. 83–173] та інші. У радянській та сучасній російській історіографії проблему сибірського обласництва розробляли М. Шиловський [1; 16, с. 119–132; 21, с. 79–80; 23, с. 6–16], А. Зайнутдинов [5, с. 9], Н. Серебренников [2, с. 176–179], А. Малінов [4, с. 41–52], А. Головинов [13, с. 154–161], Е. Вержбицька [9, с. 122–125] та інші. Проблема сибірської ідентичності у своїх роботах аналізували Н. Сверкунова [24], А. Анісімова [25, с. 58–76] та інші дослідники.

Завданням цієї статті є з'ясування причин появи явища сибірського сепаратизму, можливостей його розгортання на сучасному етапі та впливу чинника модернізації, а точніше її відсутності у Росії, на цей процес.

Відносини Сибіру, територіально значно віддаленого від європейських районів Росії, з центром Російської держави завжди мали особливий характер. З часів початку освоєння Сибіру і, принаймні, до XIX ст. Росія розглядала його як свою економічну колонію та східний рубіж оборони. Ці території тривалий час були слабо інтегровані в економічний, політичний, культурний та правовий простір Росії. Так, у 1764–1782 рр. Сибір офіційно іменувався Сибірським царством у якому ходили власні гроші – сибірська монета.

У російській історії сепаратистські прояви з боку регіонально відособлених частин російського етносу найчастіше мали в своїй основі невдоволення відсутністю реформ та бажання модернізації суспільно-політичного та економічного життя.

Яскравим прикладом подібної тенденції є феномен сибірського регіонального сепаратизму, відомого у XIX – на початку XX ст. під назвою сибірське обласництво.

Цей суспільно-політичний рух започатковано у Санкт-Петербурзі, де у 1860–1863 рр. діяв неформальний земляцький «Сибірський гурток» на чолі з Г. Потаніним та М. Ядринцевим складом до 20 осіб. Саме на засіданнях цього гуртка визначено коло питань, яке заклало основу обласницького руху: колоніальне становище Сибіру у складі Росії та шляхи його зміни [1, с. 62–63].

Вихід сибірського обласницького руху на загальноросійську суспільну арену засвідчила поява у 1863–1865 рр. відозв «Сибірським патріотам» та «Патріотам Сибіру» [2, с. 176–179]. Зокрема, у відозві «Патріотам Сибіру» йшлося про те, що: «На протязі майже трьох століть в нього [Сибір] посилались воєводи і губернатори, які за своїми уподобаннями керуючи ним, оббирали і грабували, катували і мучили, вішали і вбивали нещасний народ наш. Інтереси Сибіру ніколи не з'єднуються з інтересами Росії... обов'язки патріотів Сибіру – прагнути всіма силами до надання народу якнайшвидшого звільнення» [3, с. 92–95].

Пізніше, під час слідства у «справі про відділення Сибіру від Росії і створення республіки, подібної Сполученим Штатам» Г. Потанін зазначав: «При відсутності можливості брати участь в управлінні своєю долею... сибірським патріотам залишався єдиний вихід підтримувати у своїх грудях полум'я любові до батьківщини ідеєю про майбутню славу Сибіру і жити у світі мрії про сепаратизм». Зміст місцевого сепаратизму Потанін розумів у свободі місцево-патріотичній діяльності і наданні Сибіру загального і єдиного для всієї провінції самоврядування, якому необхідно доручити нагляд за експлуатацією мінеральних багатств сибірського ґрунту» [3, с. 222–223].

Найбільш відомими сибірськими обласниками того часу були Г. Потанін, М. Ядринцев, С. Попов, С. Шашков, А. Щапов, Н. Щукін, Ф. Зімін, А. Шайтанов та інші. У справі щодо сибірського сепаратизму у 1865–1868 рр. арештовано 59 осіб. Г. Потанін, М. Ядринцев, С. Шашков й інші (загалом 20 осіб) засуджені та до 1873–1874 рр. перебували в ув'язненні чи на засланні.

У наступні роки у Росії виходили ряд газет, які пропагували сибірську обласницьку ідеологію, це зокрема газети «Сибір» (1875–1887 рр., Томськ), «Сибірська газета» (1881–1888 рр., Томськ), «Східний огляд» (1882–1906 рр., Санкт-Петербург), «Сибірський збірник» (1886–1905 рр., Санкт-Петербург, Іркутськ).

Становлення руху сибірських обласників відбувалося на основі сибірського патріотизму, невдоволення політикою Росії щодо Сибіру, усвідомлення колоніального становища Сибіру у складі Російської імперії, наявності близького прикладу США, як успішної колонії, яка звільнилася. Як підкреслює у своїй роботі О. Малинов, «у прилученні до європейської культури і знайомстві з європейською наукою, літературою і філософією обласники бачили головний спосіб духовного розвитку народу. Європа, а на ранній стадії становлення обласницької ідеології й Америка, були для обласників орієнтиром цивілізаційного розвитку» [4, с. 49]. Під час слідства в Омську у 1865 р. Г. Потанін заявив, що думка про відділення Сибіру виникла у нього по аналогії з історією англійських, французьких та іспанських колоній в Америці [3, с. 171].

В основі руху сибірських обласників лежали ідеї самоврядування і самоорганізації суспільства, демократичної виборності органів державної влади, незалежності їх від бюрократії, свободи слова, думки, віросповідання, вимоги відкрити сибірський університет для виховання місцевої інтелігенції, дотримання прав малих народів, пришвидшеного індустріального розвитку, небажання залишатися зоною збуту неякісних товарів, вироблених в європейській частині Росії та, водночас, джерелом постачання сировини тощо.

Концептуально ці ідеї є близькими до європейських ліберальних підходів, а тому реалізовувати їх на практиці в умовах імперської Росії можна було лише за умови здійснення глибокої модернізації країни. На думку російського дослідника А. Зайнутдинова «програма сибірського обласництва була версією народницького проекту модернізації російського суспільства, у якій був запропонований варіант наздоганяючої модернізації Сибіру» [5, с. 9]. Упродовж 1890–1918 рр. основні акценти у програмі сибірських автономістів-обласників змістилися на питання економічного розвитку Сибіру, колоніального статусу Сибіру, федеративного устрою, сибірської автономії. Зокрема, погляди М. Ядринцева ще більш радикалізувалися і були представлені у відомій фундаментальній книзі «Сибір як колонія» (1882 р.) [6].

Позиція ж Г. Потаніна трансформувалася в бік обґрунтування сибірського регіоналізму («Обласницька тенденція в Сибіру», 1907 р.) [7]. Зокрема, він підкреслював: «Сибір занадто великий додаток до території Європейської Росії; російські люди, які живуть на цьому додатку, не можуть не відчувати, що вони живуть в особливих умовах. У території Сибіру... все таки свій фізичний організм, і люди, які живуть в залежності від цього організму, повинні відчувати солідарність між собою і водночас відчувати, що ця солідарність пов'язує їх між собою міцніше, ніж із жителями інших областей імперії» [8, с.261–262].

Іншими відомими сибірськими автономістами того часу були П. Головачев, І. Серебренников, В. Анучин, Н. Новомбергський, Г. Жернавкін та інші. Так, зокрема, Г. Жернавкін у роботі «Сибір і уряд» (1907 р.) оцінював відносини Сибіру та європейської частини Росії як колоніальні, засуджував чиновницьку сваволю в регіоні, наголошував на сповільнених темпах розвитку регіону [9, с. 123].

Також вже обласники XIX ст. почали писати про сибіряків, як про окремий етнокультурний тип населення. Так, у статті 1865 р. «Етнологічні особливості Сибірського населення» М. Ядринцевим обґрунтована думка про те, що нащадки росіян у Сибіру, змішуючись з місцевим населенням під впливом природно-географічних чинників, переродилися на окремий, відмінний від росіян, тип сибіряка [10]. Аналогічних поглядів дотримувався й сибірський публіцист А. Щапов, який у 1872 р. писав, що «в Сибіру, внаслідок схрещування слов'яно-руського племені й інших різноплемянних вихідців із Росії з сибірсько-азіатськими племенами, поволі складається своєрідна однорідна маса населення, яка не утримує однією мірою ознак ні суто слов'яно-руської раси, ні суто азіатських племен» [11, с.129].

Розвиваючи обґрунтування цієї думки, Г. Потанін на початку XX ст. чітко зазначав: «Обласне самоврядування передбачає область; в області є населення, воно пробудилось і починає усвідомлювати свої інтереси, загальні у межах області; ця самосвідомість поширюється лише до меж області і за її межі не виходить» [12, с. 252]. «В кліматі Сибіру міцна основа обособлення Сибірського населення, як у фізичному, так і в духовному відношенні... Клімат – самий упертий, самий закостенілий сепаратист, і нічого не завадить йому, всупереч шовіністичним, обрусительським і т.п. бажанням утворити расу» [8, с. 266–267].

Як зазначав А. Головинов, перші сибірські обласники водночас були і виразниками сибірської регіональної ідентичності і тими, хто заклав її теоретичний та ідеологічний фундамент [13, с.157]. На думку А. Зайнутдинова, виникнення сибірського обласництва стало наслідком посилення процесів самоідентифікації населення Сибіру і оформлення сибірської регіональної ідентичності [5, с. 9].

Нового розвитку тема сибірського сепаратизму набула під впливом революційних подій 1905 р. в Росії. Ініціаторами її актуалізації стали іркутський підприємець В. Сукачев, який у 1885–1897 рр. очолював Іркутську міську думу, та історик П. Головачев. Вони у 1905 р. заснували журнал під назвою «Сибірські питання», ніби підкреслюючи, що Сибір є самостійною областю, яка має власні інтереси [14, с. 138]. У журналі було опубліковано «Проект основних начал положення про земські установи в Сибіру», розроблений у Томську сибірськими обласниками та членами юридичного товариства при Томському університеті (Г. Потанін, П. Вологодський, М. Вознесенський та інші). Згідно з проектом, волосні, повітові і губернські збори мала об'єднати обласна сибірська дума як вищий земський орган Тобольської, Томської, Єнісейської, Іркутської губерній, Якутської і Забайкальської областей та Степового й Приамурського генерал-губернаторств. Обласне земство надіялося широкими повноваженнями – розпоряджатися усіма землями регіону, керувати шляхами сполучень та громадською безпекою, видавати обов'язкові для місцевих жителів постанови [15].

У травні 1905 р. в Томську на засіданні об'єднаної ради громадських організацій з метою реалізації надання Сибіру автономії засновано Сибірський обласний союз. У серпні 1905 р. на базі «Основних начал положення про земські установи в Сибіру» ухвалено «Основні положення Сибірського обласного союзу», які виражали автономістичні погляди власне областників на чолі з Г. Потаніним, лібералів та есерів [16, с. 123–124].

У II Державній думі (1907 р.) депутати-сибіряки об'єдналися у «Сибірську парламентську групу», яка займала опозиційну щодо уряду позицію, піднімала питання створення загальної сибірської обласної думи, яка б займалася сибірськими проблемами [17]. У 1908 р. для вироблення вимог до уряду організовано «Товариство вивчення Сибіру і покращення його побуту», яке мало відділення у 16 сибірських містах [14, с. 141].

На думку С. Селіверстова, під час дискусій 1905–1907 рр. ідеї сибірського сепаратизму еволюціонували в легальне питання про автономію і місцеве самоврядування Сибіру на чолі з представницьким органом – обласною думою [18, с. 110]. Причому у міжреволюційний період більшість сибірських обласників дійшли думки, що навіть запровадження у Сибірі земського самоуправління не зможе подолати колоніальне положення країни, тому йшлося про сибірську автономію.

Революційні події 1917 р. в Росії дали новий поштовх процесам суверенізації в Сибіру, оскільки розглядалися різними групами обласників або як частина загальноросійського модернізаційного процесу, або як можливість здійснити самостійну модернізацію краю. Один із найбільш радикальних проектів переформатування існуючого державного устрою Сибіру після Лютневої революції 1917 р. запропонував Г. Жернавкін. Взнявши за зразок державний устрій США, а поняття правової держави й верховенства закону як орієнтири для розвитку Сибіру, він у статті «Сибірська обласна федерація» представив проект сибірського самоврядування, побудованого на принципах федерації, а не земства. Проект передбачав створення Сибірського Союзу Вільних Штатів у складі Росії, обрання обласної думи, ухвалення конституції автономної сибірської федерації [19].

Томське губернське народне зібрання, яке обговорювало різні проекти майбутнього устрою краю, у травні 1917 р. ухвалило резолюцію «По обласному самоврядуванню» у якій йшлося про автономію Сибіру. Аналогічні ухвали були прийняті в Іркутську, Омську та інших сибірських містах. У червні 1917 р. народні збори ухвалили рішення про перетворення Сибіру на автономну державу та створення сполучених штатів Сибіру, у яких верховна влада належала б Сибірській Думі [14, с.141]. У жовтні 1917 р. у Томську відбувся Сибірський обласний з'їзд, який оголосив себе найвищим законодавчим органом регіону і фактично розпочав організацію сибірської державності. Ухвалене з'їздом «Положення про обласний устрій Сибіру» повинно було стати основою конституції автономної Сибірської республіки. Ця подія сприяла поширенню державницьких ідей у краї.

У сибірській періодиці почали з'являтися статті з вимогами створити свою сибірську державність. Так, газета «Сибіряк і селянин» за 30 листопада 1917 р. у статті «Сибір і поточний момент» закликала «відмовитись від узгодженості інтересів Сибіру з інтересами європейської Росії, проголосивши грізне гасло «Сибір для сибіряків» і заснувати власну самостійну Сибірську республіку» [20, с. 177].

У зв'язку із наведеним, у нас є усі підстави твердити, що восени 1917 р. сибірський культурний сепаратизм еволюціонував у сепаратизм політичний. У грудні 1917 р. на надзвичайному з'їзді у Томську ухвалено політичне рішення про проголошення автономії краю та утворення сибірської державної влади. Зокрема, скликано Сибірську обласну думу і утворено тимчасовий сибірський уряд – Обласну раду [20, с.177]. Головою Сибірської обласної думи з'їзд обрав Г. Потаніна [21]. 27 січня (9 лютого) 1918 р. у Томську створено Сибірський Тимчасовий уряд, який 4 липня 1918 р. в Омську ухвалив Декларацію про державну самостійність Сибіру [22]. В основі цих рішень лежав сибірський патріотизм, сибірська ідентичність та небажання підкорятись владі більшовиків.

Важливо підкреслити, що ці сепаратистські політичні процеси йшли одночасно з процесами зміцнення окремої сибірської ідентичності. Так, у квітні 1917 р., під час виборів до Ново-Миколаївського (сучасний Новосибірськ – примітка автора) міського зібрання, місцеві обласники активно пропагували гасло «Сибір – для сибіряків». У той час вже існувала невелика група населення, яка ідентифікувала свою національність як «сибіряки». Зокрема, згідно з даними О. Сушка, у делегатських карточках надзвичайного з'їзду в Томську соціал-демократ В. Писарев у графі національність написав «сибіряк», а есер Д. Портягін – «сибіряк-росіянин». У карточках депутатів Сибірської обласної думи також була присутня національність «сибіряк» [20, с. 175].

Загалом варто відзначити, що громадянський націоналізм сибірських обласників орієнтувався на виборення політичної автономії з перспективою створення незалежної сибірської держави на основі чіткого відмежування сибіряків від росіян та утвердженні окремої сибірської ідентичності.

Проте, поява у 1918 р. у Сибіру значної кількості біженців-росіян з європейської частини та білогвардійських військових частин, в основі ідеології яких лежав принцип «єдиної і неподільної Росії», змінилася суспільна атмосфера і політична ситуація в Сибіру.

Коли перед прихильниками регіональної автономії Сибіру постала дилема, чи підтримати Сибірський Тимчасовий уряд А. Колчака, який сповідував принципи єдиної і неподільної Росії, чи більшовиків, більшість сибірських автономістів підтримали білогвардійський уряд. 3 листопада 1918 р. Декларація була відмінена і Сибірська обласна дума ухвалила рішення про саморозпуск, підтримавши режим А. Колчака [23, с. 15–16]. З цього часу можна вважати, що рух сибірських автономістів як політична течія припинив своє існування. Хоча проект всесибірської автономії чи незалежності зазнав невдачі, проте великі сибірські корінні народи, перейшовши на бік більшовиків у ході громадянської війни, змогли добитися визнання за собою права на створення національно-державних утворень. Так, у 1921 р. створено Бурят-Монгольську автономну область у складі Далекосхідної республіки, а у 1922 р. аналогічне державне утворення у складі РРФСР (у 1923 р. об'єднані у Бурят-Монгольську АРСР), у 1922 р. алтайці домоглися створення Ойротської автономної області, а якути – Якутської АРСР.

Проте усвідомлення окремої сибірської ідентичності не зникло із суспільного життя і в радянський час. Так, у часи Другої світової війни в СРСР поширилися такі поняття як «сибірські дивізії», «сибірський характер», які опосередковано визнавали наявність особливої сибірської ідентичності. Особливий унікальний просторовий образ Сибіру, характер, традиції та історична пам'ять людей, які його населяють ґрунтовно і з великою любов'ю описувалися Г. Марковим, К. Седих, В. Распутіним. Саме у так званих «сибірських» романах та картинах у радянський час знайшли своє віддзеркалення окрема сибірська ідентичність та місцевий патріотизм.

Загалом, варто відмітити, що в ідеях сибірського обласництва було два концептуальні підходи. Відповідно до західницького підходу, Сибір розглядався як колонія Росія, яка повинна звільнитися від Росії-метрополії і стати окремою Сибірською державою. Відповідно до євразійського підходу, Сибір бачився як надзвичайно важливий регіон, який зв'яже російський континентальний простір Євразії.

Говорячи про сучасний Сибір, можна із впевненістю констатувати, що за чотири століття його перебування у складі Російської імперії у краї склалася регіонально-територіальна спільнота – «сибіряки», яка характеризується своєю субкультурою, ментальністю та ідентичністю та є адаптованою до природних і соціальних умов території. Згідно з даними соціологічного опитування Н. Сверкунової, у Східному Сибіру близько 80 % опитаних ідентифікують себе, як сибіряки. 77,7 % усіх сибірських жителів стверджують, що таке поняття, як «сибірський характер» існує в реальності, а 58,6% навіть заявили, що саме їм притаманний «сибірський характер» [24]. За даними соціологічного дослідження, проведеного А. Анісімовою та О. Єчевською у 2011 р. (Новосибірськ, Омськ, Іркутськ – примітка автора) [25] актуалізація сибірської самоідентифікації у пострадянський період носить протестний характер і пов'язана з протиставленням жителів Сибіру та європейської частини Росії. У його основі лежить невдоволення освоєнням сибірської території федеральним центром [26, с. 110], які, принаймні частиною сибіряків, сприймаються як прояв відносини між метрополією та колонією.

Згідно з даними всеросійського перепису населення 2010 р., національність «сибіряк» обрали 4166 осіб [27], що значно менше, ніж фіксує соціологія, але це на два порядки більше, ніж під час

попереднього перепису. Низка сибірських активістів пояснює відносно невисокі цифри маніпуляцією з даними [28], адже напередодні перепису громадські активісти, такі, як О. Коновалов, А. Лоскутов, Г. Андріянов, Д. Верхотуров, К. Еременко та інші, провели акцію «Ми – сибіряки», закликаючи співвітчизників самовизначитися і записуватися під час перепису сибіряками. О. Коновалов так пояснив мотивацію ініціативи: «Якщо ми зберемо достатню кількість людей і доб'ємося визнання статусу «сибіряк», то Москва, можливо, перестане сприймати Сибір виключно як сировинне джерело» [29]. У результаті навіть представник президента у Сибірському федеральному окрузі В. Толоконський зізнався в інтерв'ю журналістам, що також назвав себе «сибіряком» у ході перепису [30].

Також важливо відзначити, що у 1990-х рр. значна частина маргіналів, які не пов'язували своєї долі з Сибіром та не змогли адаптуватися до його складних природних та соціальних умов, виїхали в європейську частину Росії. Тобто, частка власне сибіряків у складі населення регіону у часи після розвалу СРСР зростає.

Сприяючи формуванню сибірської національної спільноти, томський блогер-філолог Я. Золотарев у 2005–2007 рр. здійснив спробу кодифікувати сибірську мову на основі традиційних говорів у формі писемної літературної мови у блозі та на сайті «Сибирська вольгота» [31]. У 2006–2007 рр. існував розділ «Вікіпедії» сибірською мовою, закритий через звинувачення у пропаганді сибірського сепаратизму.

В контексті суспільно-політичних процесів у часи соціально-економічної кризи наприкінці існування СРСР, у Сибіру знову відробилися національно-сепаратистські настрої, актуалізувалася тема створення окремих республік. Першими ідею сибірської самостійності відродили у Томську. У 1989 р. тут створюється комітет «Сибір», який ставить за мету створення суверенної Конфедерації сибірських земель, а у 1990 р. група письменників і активістів формує Партію незалежності Сибіру (існувала до 1993 р.), яку очолив депутат Томської обласної ради Б. Перов. Він сформулював основні положення Декларації сибірської незалежності: проголошення самостійної Сибірської республіки; заборона іноземної участі в освоєнні природних ресурсів краю; депортація з Сибіру всіх ув'язнених і засланих, що жили до ув'язнення в інших регіонах країни; відшкодування Сибіру збитку, завданих «імперією». Реалізовувати ці ідеї планувалося через скликання Всесибірського з'їзду народних депутатів [32].

Сепаратистська тенденція у Сибіру у 1990-х рр. простежувалася і за межами загального сибірського дискурсу. Так, у 1992 р. у Красноярському краї обговорювалася ідея створення Єнісейської республіки, а у червні 1993 р. голова Красноярської крайової ради депутатів В. Новиков заявив на місцевому радіо, що докладе всіх зусиль, щоб зробити Красноярський край суверенною державою – Єнісейською республікою [33]; у 1993 р. в Іркутській області та Красноярському краї обговорювалася ідея створення Східно-Сибірської республіки; створена у 1990 р. у Владивостоці Далекосхідна республіканська партія висунула вимоги відновлення Далекосхідної республіки, як такої, що була у 1921 р. анексована РРФСР; 18 жовтня 1990 р. Рада народних депутатів Ямало-Ненецького автономного округу проголосила Ямало-Ненецьку республіку й ухвалила декларацію про її суверенітет.

Поширеність сепаратистських настроїв серед частини сибірської громади 1990-х рр. фіксувалася і соціологами. Так, відповідно до даних соціологічного дослідження, отриманих у червні 1992 р. Центром соціальних досліджень, технологій, інновацій Красноярського університету (СИТИ) у Красноярському краї з думкою про необхідність перетворення Сибіру на повністю суверенну державу повністю погоджувалось 13 %, частково 15 % (Алтайський край – відповідно 10 % і 10 %), а з думкою про доцільність створення республіки з широкими повноваженнями у рамках РФ погоджувалася більшість: повністю – 32 %, частково – 29 % (відповідно 23 % і 29 %) [34, с.24].

Основною причиною відродження цього дискурсу у пострадянський період стало бажання змінити напівколоніальний тип відносин Сибіру з метрополією, зокрема, перейти від політики орієнтованої на викачування ресурсів з регіону (освоєння Сибіру) – до політики, орієнтованої на розвиток регіону з врахуванням інтересів місцевого населення. Так, згідно з соціологічним дослідженням, проведеного у 2010 р. у Східному Сибіру фахівцями відділення соціології Сибірського федерального університету (Красноярськ) 72 % опитаних у Красноярському краї і 62 % у Хакасії тією чи іншою мірою сумніваються в тому, що реформи, які проводяться російським урядом, враховують інтереси Сибіру. Тому й не дивно, що більшість жителів Красноярського краю (61,2 %) вважають жителів Росії далекими/чужими або ставляться до них байдуже (у Хакасії – 55,8 %) [35].

У суспільно-політичному житті сучасної Росії намітилася тенденція відродження парадигми регіонального сибірського сепаратизму. Ідея «Вільного Сибіру» почала переосмислюватися окремими сучасними російськими публіцистами. Так, Д. Верхотуров у роботі «Ідея сибірської самостійності вчора і сьогодні» (2009 р.) акцентує увагу на необхідності регіональної культурної автономії [36, с. 294]. У 1998 р. створена невелика обласницька організація «Визвольна армія

Сибіру» на чолі з М. Кулеховим, з 2000 р. – «Обласницька альтернатива Сибіру». Говорячи про актуальність ідеї незалежності Сибіру, М. Кулехов у 2010 р. наголосив: «Сибір потребує державного самовизначення... Без цього жодні проекти та програми «розвитку Сибіру» не можуть мати нічого спільного з реальністю. У той же час і ми, наполягаючи на самовизначенні Сибіру, зовсім не вважаємо, що це повинна бути повна державна незалежність, повний розрив із Росією. Ні, цілком реальні різноманітні форми спільності - автономія Сибіру в рамках гідної федерації, союз Росії і Сибіру, конфедерація чи щось ще... Сибір, будучи колонією Російської Федерації, як колоніальна територія за всіма міжнародними законами має право на самовизначення і незалежність від метрополії»[37]. У 2010 р. К. Єременко створив сепаратистську інтернет-групу «Сибірское движение». Упродовж 2010–2014 р. існувало співтовариство організацій сибірських націоналістів «Совет сибирского народа», модератором якого був Я. Золотарев. Через внесення співтовариства у федеральний список екстремістських матеріалів за № 2211 співтовариство було закрито у лютому 2014 р. [38].

Блогери А. Лоскутов та Д. Марголін у 2011 р. випустили документальний фільм «Нафта в обмін на нічого» [39], у якому акцентують увагу громадськості на тому, що у Сибіру зосереджені основні багатства Росії (90 % природного газу і близько 70 % нафти, близько 80 % вугілля, понад 40 % запасів золота і срібла, значна частина кольорових і рідкоземельних металів), що велика частина федерального бюджету формується за рахунок продажу цих ресурсів, але на розвиток сибірських регіонів виділяється тільки незначна частина доходів. Висновок авторів фільму наступний: Сибір міг би і сам розбудувати свою транспортну інфраструктуру, але метрополія збирає непомірну данину, не залишаючи регіону можливості це робити.

У 2012 р. з ініціативи О. Будникова створено Сибірський державний союз, як спільний представницький орган сибірських народів від Уралу – до Тихого океану й ухвалено «Декларацію про становлення Сибірської Держави і боротьби за її незалежність» [40] у якій оголошувалося про початок боротьби проти диктату московського центру та за самостійний розвиток Сибіру у складі Росії, трансформованої у конфедерацію. «Головне – в тому, щоб територія, де експлуатуються природні ресурси, самостійно і в інтересах населення, яке тут проживає встановлювала правила гри. Сибір, а не Москва, повинна вирішувати, скільки прибутку повинні їй залишати працюючі тут промислові корпорації. Сибір буде визначати і рівень природної ренти, що стягується з надкористувачів. І, безумовно, рівень життя в Сибіру повинен бути вищим, ніж в Європейській Росії, включаючи Москву і Петербург. Якщо цього можна домогтися в рамках РФ – прекрасно. Якщо доведеться створювати автономію – що ж, давайте. Ну а на «ні» і суду немає: хай живе Сибірська Держава!» [41]. У Декларації підкреслюється: «Ми усвідомлюємо, що нинішня влада тримається тільки завдяки доходам від ресурсів, які за великим рахунком викачуються із землі, на якій ми живемо. Позбавлення цього джерела доходів – виб'є владний трон з-під антинародного режиму. Сибірська державність – це інструмент досягнення мети всіх народів країни - звільнення від розбійної влади».

В ухваленому на установчому з'їзді федерації соціалістів Сибіру (Томськ, 4–6 січня 2013 р.) маніфесті констатувалося «складування на території Сибіру особливого економічного, соціального та політичного устрою колоніального типу, який посилює всі пороки капіталістичної системи» й наголошувалося на тому, що «освоєння Сибіру по капіталістичному шляху неминуче вело, веде і буде вести до односторонньої експлуатації найбільш доступних сировинних ресурсів та витискання соків із залишків радянської спадщини, до перетворення її в колонію». Проявами колоніального типу відносин радикальні сибірські соціалісти вважають посилення у Сибіру ролі окремих монополізованих державних корпорацій та галузей на обслуговуванні яких, в інтересах центру, зосереджені зусилля місцевої влади (наприклад, ідея 2012 р. створення державних корпорації розвитку Сибіру і Далекого Сходу, з наданням їй спрощеного порядку отримання прав користування надрами і лісовими ресурсами [42]).

Так, схвалена у 2009 р. «Програма співробітництва між регіонами Далекого Сходу і Східного Сибіру РФ і Північного-Сходу КНР на 2009–2018 рр.» має усі риси колоніального щодо Сибіру характеру. Адже усі ключові проекти у її межах ґрунтовані на спільній експлуатації Китаєм і Росією природних ресурсів Східного Сибіру та Далекого Сходу (проекти лісообробних виробництв та розширення видобутку корисних копалин) й створення високотехнологічних обробних потужностей, у першу чергу хімічних й металургійних, у північно-східних провінціях Китаю [43].

У сучасній Росії ідеї сибірського автономізму можуть розвиватися на засадах федералізму та децентралізації. У їх основу ймовірно ляжуть ідеї про сибіряка як особливий культурний тип та сибірську колективну спільність за природно-географічною ознакою, а також бажання змінити реальність у яких Сибір продовжує залишатись відсталою частиною Росії. Серйозним чинником посилення сибірської ідентичності та сепаратистських настроїв є все більш очевидне протиріччя між багатствами регіону, наявними у ньому ресурсами та низьким рівнем життя мешканців. Так, у 2011 р.

бюджетний розрив за видатками між Москвою і найбільшим містом Сибіру та третім за величиною містом Росії – Новосибірськом складав фантастичні 42 рази (1,5 трлн крб. проти 36 млрд крб.) [44].

Отже, формування обласницької ідеології у другій половині XIX ст. було результатом свідомих зусиль частини сибірської інтелігенції, спрямованих на укорінення і теоретичне обґрунтування окремої сибірської ідентичності, яка до того існувала у невизначеній формі. Ідеологи сибірського сепаратизму у своїх побудовах виступали виразниками регіональної ідентичності, носії якої почали усвідомлювати особливі сибірські інтереси. Ключовим явищем соціально-економічних проблем є поява сибірського сепаратизму у XIX ст. стало усвідомлення місцевими інтелектуалами колоніального статусу Сибіру у межах Російської імперії, за умови збереження якого перспектив на розвиток та модернізацію регіон не мав.

Чинниками, які посилюватимуть тенденції регіонального сепаратизму та сприятимуть утвердженню протестної сибірської ідентичності на сучасному етапі є збереження, а тим більше посилення колоніального сировинного акценту у політиці Москви щодо Сибіру, споживацького, несправедливого ставлення до регіону, орієнтованого на експлуатацію землі та надр. Це посилюватиме у сибіряків відчуття, що вони не є рівноправною частиною країни, а відповідно й відчуття відособленості від Москви.

Сенс сучасного сибірського сепаратизму і патріотизму в забезпеченні більш справедливого для Сибіру міжнародного поділу праці. Незгода з існуючим соціально-економічним положенням Сибіру у складі Російської Федерації рано чи пізно актуалізує потребу реалізації проекту модернізації Сибіру з опорою на її регіональні особливості. Змінити неокolonіальний статус Сибіру може лише зміна його державного статусу на автономію або й незалежну державу.

Реалізувати на практиці модернізаційний курс розвитку можливо лише за умови консолідації місцевого населення на базі сибірської ідентичності, посилення впливу місцевих громад на перерозподіл природних багатств Сибіру в інтересах у першу чергу сибіряків, а не центру, як це є зараз. Існуючі на сучасному етапі автономістичні/незалежницькі групи у Сибіру є вкрай нечисленними і носять маргінальний характер. Проте вони намагаються перенести свою діяльність з Інтернету на вулицю, наштовхуючись при цьому на жорсткий опір російської правоохоронної системи. Ігнорування Москвою об'єктивних потреб модернізації Сибіру в інтересах його жителів, а не великих корпорацій, неминуче вестиме до наростання серед сибіряків невдоволення політикою російського центру і, відповідно, сепаратистських настроїв.

Список використаних джерел

1. Шиловский М. В. Сибирские областники в общественно-политическом движении в конце 50-х–60-х годах XIX века / М. В. Шиловский. – Новосибирск, 1989. – 144 с.
2. Серебренников Н. В. Проблема авторства и датировки воззваний об отделении Сибири от России / Н. В. Серебренников // Вестник Томского государственного университета. – 2003. – № 276. – С.176–179.
3. Дело об отделении Сибири от России / [публ. А. Т. Топчия, Р. А. Топчия; сост. Н. В. Серебренников]. – Томск: Издательство Томского университета, 2002. – 387 с.
4. Малинов А. В. Обласничество в истории русской мысли / А. В. Малинов // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2013. – Т. 16. – №1. – С.41–52.
5. Зайнутдинов А. Э. Сибирское областничество: историко-социологический анализ: автореф. дис. ... канд. социолог. наук: 22.00.01 / А. Э. Зайнутдинов. – СПб., 2012. – С. 9.
6. Ядринцев Н. М. Сибирь как колония в географическом, этнографическом и историческом отношении / Н. М. Ядринцев. – СПб: Типография И. Н. Скороходова, 1892. – 750 с.
7. Потанин Г. Н. Обласническая тенденция в Сибири / Г. Н. Потанин. – Томск: Паровая типолитография Сиб.т-ва печат. дела, 1907. – 64 с.
8. Потанин Г. Н. Нужды Сибири / Г. Н. Потанин // Сибирь: ее современно состояние и ее нужды: сборник статей / [под ред. И. С. Мельника]. – СПб: Издание А. Ф. Девриена, 1908. – С. 260–294.
9. Вержбицкая Е. Ю. Перспективы политического развития Сибири в трудах представителя позднего обласничества Г. И. Жернавкина / Е. Ю. Вержбицкая // Вестник Томского государственного педагогического университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2007. – Вып. 3 (66). – С.122–125.
10. Ядринцев Н. М. Этнологические особенности сибирского населения / Н. М. Ядринцев // Томские губернские ведомости, неофициальная часть. – 1865. – 23 апреля (№15); 7 мая (№16); 14 мая (№17/18).
11. Щапов А. П. Историко-географические и этнологические заметки о сибирском населении / А. П. Щапов // Собрание сочинений. Дополнительный том к изданию 1905–1908 гг. – Иркутск: Восточносибирское обл. изд-во, 1937. – С.83–173.
12. Потанин Г. Н. Быть или не быть сибирскому обласничеству / Г. Н. Потанин // Потанин Г.Н. Избранные сочинения: в 3 т. – Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2005. – Т.2. – 533 с.
13. Головинов А. В. По поводу идеологической природы обласничества: опыт политического осмысления / А. В. Головинов // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – 2013. – №3 (23). – С.154–161.
14. Шевцов В. В. Вопрос о самоуправлении Сибири в период революции 1905–1907 гг.

- / В.В. Шевцов // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 4 (20). – С. 138–142.
15. Проект основных начал «Положения о сибирском земских учреждениях в Сибири» // Сибирские вопросы. Периодический сборник, издаваемый В. П. Сукачевым. – 1905. – № 1. – С. 310–316.
16. Шиловский М. В. Оформление программы сибирских областников в период революции 1905–1907 гг. / М. В. Шиловский // Революционное и общественное движение в Сибири в конце XIX – начале XX вв. – Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, 1988. – С.119–132.
17. Барсуков В. Л. Сибирские депутаты Государственной думы о месте Сибири в Российском государстве / В. Л. Барсуков // Из прошлого Сибири: Межвузовский сборник научных трудов. – Новосибирск: [б.и.], 1996. – Вып. 2. – Ч. 2. – С. 11–20.
18. Селиверстов С. В. Г. Н. Потанин: сибирское областничество между западничеством и евразийством (вторая половина XIX – начало XX в.) / С. В. Селиверстов // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 300-1. – С. 107–115.
19. Жерनावкин Г. И. Сибирская областная федерация / Г. И. Жерनावкин // Сибирские записки. – 1917. – № 4–5.
20. Сушко А. В. Сибирский национализм и борьба за власть в крае (март 1917 – ноябрь 1918 г.) / А. В. Сушко // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 323. – С.174–179.
21. Шиловский М. В. Сибирские областные съезды / М. В. Шиловский // Историческая энциклопедия Сибири: в 3 т. – Новосибирск: Историческое наследие Сибири, 2009. – Т. 3. – С. 79–80.
22. Декларация Временного Сибирского Правительства о государственной самостоятельности Сибири, 04.07.1918 – Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_2874.html.
23. Шиловский М. В. Хроника областнического движения в Сибири) / М. В. Шиловский // Материалы к хронике общественного движения в Сибири в 1895–1917 гг. [Отв. ред. В.П. Зиновьев. – Томск: Издательство Томского университета, 1994. – С. 6–16.
24. Сверкунова Н. В. Региональная сибирская идентичность: опыт социологического исследования / Н. В. Сверкунова. – СПб: НИИ Химии СПбГУ, 2002. – 192 с.
25. Анисимова А. А. Сибирская идентичность как фактор устойчивого развития Сибири / А. А. Анисимова, О. Г. Ечевская // ЭКО. Всероссийский экономический журнал. – 2013. – № 1. – С. 58–76.
26. Ремнев А. В. Национальность «сибиряк»: региональная идентичность и исторический конструктивизм XIX в. / А. В. Ремнев // Полития. – 2011. – № 3. – С. 109–128.
27. «Сибиряков» в России за восемь лет стало почти в 412 раз больше – данные Росстата, 20.11.2011 – Режим доступа: <http://tayga.info/news/2011/12/20/~106368>.
28. Верхотуров Д. Нас 4 миллиона!, 16.12.2011 – Режим доступа: <http://www.verkhoturrov.info/content/view/1191/1>.
29. Блогеры призвали сибиряков называться сибиряками, 07.09.2010 – Режим доступа: <http://www.tv2.tomsk.ru/news/blogery-prizvali-sibiryakov-l-nazyvatsya-sibiryakami-l>.
30. Полпред президента в СФО назвал себя «сибиряком» в ходе переписи, 26.05.2011 – Режим доступа: <http://www.tv2.tomsk.ru/news/polpred-prezidenta-v-sfo-lnazval-sebya-sibiryakom-v-khode-perepisi-l>.
31. Сибирска вольгота – Режим доступа: <http://volgota.com/ru>.
32. Мальшев А. Регионы. Сибирская идея – Режим доступа: <http://pandia.org/text/77/210/86377.php>.
33. Как отделялась Сибирь // Русский репортер. – 2011. – №7 (185).
34. Немировский В. Г. Сибирь: на пути к сепаратизму? / В. Г. Немировский, С. И. Григорьев, С. И. Пешков // Социологические исследования. – 1993. – № 2. – С. 20–26.
35. Немировский В. Г. Особенности социокультурной самоидентификации населения Восточной Сибири / В. Г. Немировский // Социологические исследования. – 2011. – № 8. – С. 88–94.
36. Верхотуров Д. Идея сибирской самостоятельности вчера и сегодня / Д. Верхотуров. – Красноярск; Владимир: Издательство «АБУ», 2009. – 332 с.
37. Михаил Кулехов: «Давайте обсуждать общественное устройство независимой Сибири», 19.07.2010 – Режим доступа: <http://i38.ru/obschestvo-kommenti/michail-kulechov-davayte-obsuzhdat-obschestvennoe-ustroystvo-nezavisimoy-sibiri>.
38. Федеральный список экстремистских материалов дорос до п. 2212, 04.02.2014 – Режим доступа: <http://www.sova-center.ru/racism-xenophobia/news/counteraction/2014/02/d28949/>
39. Нефть в обмен на ничего – Режим доступа: <http://oil-for-nothing.ru/>
40. Декларация о становлении Сибирской Державы и борьбе за её независимость, 19.03.2012 – Режим доступа: <http://sibpower.com/normativnye-dokumenty/deklaracija-o-stanovleni-sibirskoi-derzhavy-i-borbe-za-eyo-nezavisimost.html>.
41. ЦЕЛЬ: Создание Сибирской Державы в составе Российской Федерации, 29.03.2012 – Режим доступа: <http://sibpower.com/normativnye-dokumenty/cel-sozdanie-sibirskoi-derzhavy-v-sostave-rosiiskoi-federaci.html>.
42. Вся власть в Сибири, 20.04.2012 – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/1919404>.
43. Изотов Д. А. Пока только намерения: первые итоги реализации программы сотрудничества между восточными регионами России и Северо-Востоком КНР (2009–2018 гг.) / Д. А. Изотов, Д.В. Суслов // ЭКО. Всероссийский экономический журнал. – 2011. – №3. – С.160–178.
44. Корчагин Ю. Бюджеты столиц регионов продолжают ускоренно уменьшаться / Ю. Корчагин. – Режим доступа: <http://www.lerc.ru/?part=articles&art=2&page=78>.

Андрей Бульвинский

СИБИРСКИЙ СЕПАРАТИЗМ: ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

В статье анализируются причины возникновения сибирского сепаратизма в форме областнического движения во второй половине XIX в. и его развитие. Ключевым фактором в этом процессе стало осознание представителями местной элиты колониального статуса Сибири в составе России. В современной России весомыми факторами развития сибирского сепаратизма есть наличие сибирской самоидентификации у большей части населения, понимание крайне несправедливого статуса сырьевого придатка Сибири к европейской части России и наличие отдельных групп автономистов, которые пропагандируют идеи сибирской автономии или независимости.

Ключевые слова: Сибирь, сибирский сепаратизм, областничество, Российская империя, колониальный статус.

Andriy Bulvinsky

SIBERIAN SEPARATISM: ORIGINS AND CURRENT STATUS

The article analyzes the causes of the Siberian separatism in the form of regionalism movement in the second half of the 19th century and its development. The key factor in this process was that the local elite realized the colonial status of Siberia as the part of Russia. In modern Russia, significant factors of the Siberian separatism are the presence of Siberian identity of a larger part of the population, the understanding of the Siberia extremely unfair status as raw materials appendage of the European Russia, and the presence of certain autonomists' groups which promote the idea of Siberian autonomy or independence.

Key words: Siberia, Siberian separatism, regionalism, Russian empire, colonial status..

УДК 94 (497.5) «1990–1999»

Микола Нагірний

ХОРВАТСЬКО-СЕРБЬСЬКА ВІЙНА: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті висвітлено основні події хорватсько-сербської війни, виділено її основні причини. Проаналізовано миротворчі плани С. Венца та Z-4, показано, чому ці ініціативи виявилися неспроможними забезпечити мир у зоні конфлікту. Описано умови, на які була готова піти Хорватія задля повернення повсталих сербських районів у своє адміністративно-правове поле. Висвітлено причини, які змусили хорватське керівництво вдатися до силового сценарію розв'язання конфлікту. Розглянуто наслідки цієї війни для Хорватії та негативні аспекти, які залишила по собі ця війна у зовнішній та внутрішній політиці країни. Висвітлено паралелі у збройному протистоянні у Хорватії 1990-х рр. і в сучасній Україні. Зроблено висновки з хорватського досвіду вирішення таких конфліктів. Наголошено, що попри подібності обох конфліктів, повністю їх ототожнювати не варто через принципову відмінність політичної ваги зовнішніх чинників – Сербії та Росії.

Ключові слова: Хорватія, Республіка Сербська Країна, хорватсько-сербська війна, миротворчі сили ООН, Україна.

Для другої половини 80-х рр. XX ст. характерними були кризові явища у європейських країнах так званого «соціалістичного блоку». Дезінтеграційні процеси в Югославській Федерації призвели до розпаду цього багатонаціонального об'єднання на п'ять незалежних держав. Однією з перших власну державність проголосила Хорватія. Однак вона відразу ж зіштовхнулася з низкою проблем, серед яких – конституювання республіки, відстоювання цілісності її кордонів, питання статусу національних, передусім сербської, меншин.

Спостерігається багато спільного у недавньому історичному минулому України та Хорватії, які входили до складу багатонаціональних СРСР і СФРЮ. Ці республіки були одними з найбільш розвинутих в економічному плані у своїх державних формуваннях. Саме їх декларації про незалежність фактично поклали початок незворотному розпадові багатонаціональних держав. Окремі відмінності стосувалися способу відокремлення і характеру стосунків із колишніми метрополіями.